

Історія становлення культури спілкування на теренах України

O. Kunashenko, Mykolayiv State Agrarian University

The article deals with the basic historical stages of the formation and development of the communication culture, the problems of the foundation and development of the Ukrainian language which had the periods of suppression, negligence and deformation in its history.

Key words: communication culture, historic development, basic stages.

У статті розглядаються основні історичні етапи формування та розвитку культури спілкування, визначена проблематика становлення української мови, яка мала недостатньо сил для розвитку через постійний самозахист, що стало причиною постійної деформації культури мови у різні історичні періоди.

Активізація соціального життя в нашій молодій державі потребує нової галузі науки, яка могла б своєчасно діагностувати особистість і впливати педагогічно на її розвиток. Такою новою галуззю стала педагогічна наука та її важливий чинник – культура спілкування. Усі перетворення, які відбуваються в суспільстві загалом і в сфері освіти, зокрема, зосереджуються на особистості – головній дійовій особі й суб'єктові суспільно-історичного розвитку, його основній меті і спрямованості. Складність, багатовимірність проявів людської особистості, велика залежність мети і шляхів її розвитку від ідеологічного і культурного контекстів зумовлюють невичерпність проблематики, пов'язаної з культурою спілкування.

Підвищення рівня цієї культури, на нашу думку, можна здійснити через виховання комунікативних здібностей у студентів вищих аграрних навчальних закладів. Саме від підприємців аграрного сектора економіки залежить загальне підвищення економіки України, її подальший розвиток. Але не лише економіка визначає цивілізаційний поступ України, багато в чому він залежить від духовно-інтелектуального здоров'я нашого народу.

Отже, формування у студентів вищих аграрних навчальних закладів не лише фахових підприємницьких засад, але й духовності і моральності визначають **актуальність** даного дослідження. Адже недостатня розробка у педагогічній науці і практиці досліджуваної проблеми зумовлюють необхідність творчого переосмислення сутності поняття „культура спілкування”, а також дослідження історії становлення культури спілкування.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні основних засад становлення культури спілкування в контексті історичного дослідження, висвітлення окремих аспектів комунікативних особливостей навчально-виховного процесу в певну історичну добу.

Для досягнення мети дослідження вирішуються такі **завдання**, як конкретизація змісту наукового поняття „культура спілкування”, аналіз проблеми формування культури спілкування на тлі розвитку освіти України, виявлення педагогічних умов формування елементів культури спілкування в контексті історичної доби.

У наукових працях провідних українських педагогів висвітлено основні питання теорії і практики культури спілкування на рівні вимог нашого часу. Так, наукові дослідження І.А. Зязюна, А.Й. Капської, Л. І. Майко, О.Г. Мороза, Г.М. Сагач, Н.М. Тарасевич присвячені проблемі професійної, зокрема мовленнєво-комунікативної, культури сучасних педагогів. У працях А.М. Алексюка, Р.А. Беланової, Л.А. Коби, П.М. Мовчана, В.А. Романця, С.О. Мусатової, О. Пономарів, А.П. Ярещенка знайшли відображення окремі сюжети формування та розвитку культури спілкування у її історичному розвитку.

Зважаючи на аналіз проблематики таких робіт, слід зазначити, що в науковій літературі не всі аспекти формування культури спілкування у її історичному контексті висвітлені достатньо, і тема потребує свого подальшого дослідження.

Отже, через спілкування людина будує свої відносини з іншими людьми, пізнає світ. Проте не кожне спілкування може бути конструктивним. Якщо ми хочемо чогось досягти, то це можливо лише завдяки культурному спілкуванню.

Культура спілкування – це характеристика міжособистісних контактів, індивідуальної форми взаємодії людей, у процесі якої відбувається обмін думками, ідеями, досвідом, почуттями, з одного боку, з іншого – культура спілкування – це специфічні людські способи поведінки, які забезпечують процес спілкування між людьми. Вона залежить від рівня морального розвитку особистості, її вміння організувати комунікабельну діяльність у формах, закріплених у правилах і нормах культури поведінки, вироблених суспільством. Культура спілкування включає мовну культуру, комунікабельність, емпатію, доброзичливість, толерантність, імідж, повагу до людської гідності, вміння висловити власні думки й вислуховувати співрозмовника тощо [9, 97-98].

Без спілкування між людьми не можна розв'язати складних завдань сьогодення, що стоять перед економікою сільського господарства. Саме фахівець-аграрій повинен виступати на селі не лише в якості сільськогосподарського підприємця, але й своєрідного педагога, провідника новітніх ідей, технологій і навіть способу життя. Отже, набуті студентами вищих аграрних навчальних закладів комунікативні навички повинні відігравати важливу роль в подальшій діяльності фахівців-аграріїв.

Разом з тим постає питання, чи є історичні і теоретичні основи у цього достатньо новому напрямку педагогічної науки? До яких форм і методів вдавалися численні покоління наших предків, щоб досягти педагогічної мети в процесі культури спілкування? Щоб відповісти на ці питання, зробимо історичний екскурс в часи становлення основних культурницьких засадах спілкування на українських землях.

Першочергово треба звернути увагу, який виховний вплив у дохристиянський період на культуру мови мало шанобливе ставлення і повага до предметів побуту, які людина того періоду вважала за святиню та оберіг сімейного добробуту. Етикет українського народу, у тому числі й мовленнєвий, вироблявся, витончувався впродовж тисячоліть. Окремі вислови етноетикету сягають ще дохристиянського періоду і пов'язані з язичеською обрядовістю, звичаями, уявленнями слов'ян. Наприклад, жінка, перепрошуючи за вимовлене в хаті недобре слово, говорила: „шануючи сонечко святе, і піч, і стіл”, а

чоловік, утримуючись від лайки, промовляв: „сказав би, та піч у хаті”. Це пов’язано з давніми слов’янськими культурами сонця, печі, стола [12, 20].

Період становлення Київської Русі – однієї з найбільш культурних держав середньовічного світу – є одночасно періодом зародження культури мовлення, яка відшліфовувалась, вдосконалювалась протягом подальших століть. Якою була мова мешканців центрального регіону Київської Русі і давньоукраїнського суспільства?

Мова виникає на основі київського койне з елементами живого мовлення давньоукраїнського етносу. Після прийняття християнства як державної релігії з кінця X століття (988 рік) у Київській державі поширюється ще одна літературно-писемна мова, в основу якої були покладені македонські говори староболгарської мови; створюється окремий східнослов’янський варіант цієї старослов’янської мови, який дістав назву церковнослов’янської. Обидві літературні мови Київської Русі – давньоруська і церковнослов’янська – виступали могутнім єднальним чинником духовної культури східного слов’янства [17, 23].

Слід вказати, що освіта Київської Русі мала важливе значення для формування культури спілкування тогочасного суспільства. Про розвиток освіти починає дбати державна влада. Київський князь Володимир Святославович (Хреститель, Великий, Красне Сонечко) здійснював свою освітню політику одночасно із впровадженням християнства, що сприяло зміцненню молодій феодальній державі [7, 51].

За часів Ярослава Мудрого у стінах Софії Київської (1037 р.) було засновано велику бібліотеку, майстерню-скрипторій, де перекладалися та переписувалися книжки. Навчальним посібником з граматики служила „Книга Осмичастна” про частини мови. У XI ст. з іноземної мови були перекладені: хроніка Сінкелла, „Історія Іудейської війни” Іосифа Флавія, „Житіє Василя Нового” Козьми Індокоплова, „Олександрія”, „Повість про Акіра Премудрого” та ін. [7, 51].

Зважаючи на активний розвиток економічних та політичних взаємовідносин виникає певна потреба у підвищенні рівня культури мовлення,

її перехід з розмовно-побутової до рівня спілкування між представниками панівного класу, що призводить до появи перших традиційних займенникових форм шанобливого звертання, які властиві середовищу князів та бояр. Так, дарча грамота князя Олександра Коріатовича Смотрицькому монастиреві від 17.03.1375 р. фіксує перші випадки уживання величального *ми* на українському ґрунті: *Мы. князь. литовський. кна(з) олеґандро. корьатовичь. бьєю млтью. казь.* Цей займенник був досить поширений у XV –XVI ст., і вживали його особи високого соціального статусу – князі, воєводи [9, 57].

До XVIII ст. в українській мові вживали „величальне *ми*”. А коли використовувалось *я*, то цей займенник супроводжувалося самопринижувальними епітетами: *грубий, недостойний, грішний.* „Поучення” Володимира Мономаха починається так : „АзѢ худыи” – „Я –недостойний” [3, 51].

Треба звернути належну увагу на твори того періоду, які мали культурний, духовний, виховний зміст викладу, що, в свою чергу, сприяло підвищенню рівня культури спілкування, формуванню нових шанобливих засобів вираження. Так, наприклад звертаючись до видатних пам’яток цього легендарного періоду, слід вказати, що й у „повчаннях”, „проповідях”, „посланнях” літописців того часу чільне місце посідає саме звернення до суспільства, в якому спробу донести животворне, магічне значення слова, яке вирішить багато питань того часу без кровопролиття (що властиво було у вирішенні будь-яких питань: суспільних, економічних, політичних). Так, „Повчання” Володимира Мономаха (1053-1125) – це звернення до своїх дітей, але в ньому йдеться про весь руський народ, про його щастя. Головна думка твору – формування позитивних рис людського характеру [11,14].

Слід звернути увагу на те, що родинна була також осередком формування духовності і мала безпосередній вплив на культуру спілкування в міжособистісних стосунках. У родинних традиціях українців тривалий час зберігалось пошанне звертання на „ви” до старших осіб. Визначний український вчений Олександр Потебня писав, що українці звертаються „не тільки до батьків, але й до старших братів і сестер на „Ви” [3, 52].

Як бачимо, перші зародки культури мовлення, спілкування між людьми мають свою давню історію формування, яка бере свій початок ще в дохристиянський період та більш вдосконалюється за часів Київської Русі, в якій освіта поступово поширювалася і в інших містах. Так у 1030 р. у Новгороді Ярослав Мудрий відкрив школу на 300 чоловік. Паралельно з двірцевими школами відкривалися монастирські школи і школи грамоти. Монастирські школи, як правило, відкривалися при монастирях. З XI по XII ст. на території сучасного Києва були споруджені Печерський, Видубицький, Михайлівський, Кловський, Кирилівський монастирі [7, 52].

Отже, розвиток культури спілкування за часів Київської Русі сприяв подальшому розвитку мови її корінного населення. Хоч і приділяли більшої уваги щодо вивчення латинської, грецької мов, що було необхідним через взаємовідносини у політичному, економічному плані з іншими країнами: Греція, Франція, Візантія.

Подальший вплив на формування культури мовлення, спілкування мав розвиток та розбудова вищих навчальних закладів, які поряд із вивченням точних наук, важливе значення приділяли вивченню мов. Одним із вагомих таких закладів на той час була Острозька академія. В Острозі вивчали грецьку, слов'яно-руську і латинську мови, тому академію часто називала „Тримовний ліцей”, або „Граматична школа”, або „Греко-слов'янська школа” [1, 21].

Слід звернути увагу, що навчання в Острозі мало виховний характер, зважаючи на те, що матеріал, який подавали вчителі учням формували у останніх духовно-моральні якості, толерантність, повагу, ввічливість у спілкуванні. Новий навчальний матеріал викладався так. Учитель читав книгу і водночас коментував окремі речення, цілі розділи. Значне місце займав усний виклад у формі повчань, притч. Наставники широко використовували діалоги і словесні змагання між учнями [7, 53].

Першочергово треба звернути увагу на те, що в Острозькій академії важливого значення надавали вивченню Біблії, розуміння якої, за твердженням вчителів, сприяло формуванню гуманістичних цінностей учнів. Головну увагу приділяли викладу Святого Письма на українській мові, акцентуючи увагу на

тому, що тільки завдяки засобам вираження рідної мови можливе формування духовних, моральних цінностей суспільства. Кожна мова самозародкова, і вона покликана була доповнити неповноту, недоцільність людську... Помічено, що думати на іншій мові легше, аніж переживати, бо думання поверхове, переживання ж глибинне. Думання опирається на верхню свідомість, на те, що від знання, а не розуміння. А той, хто пробуджує в нас розуміння, за висловом В. Розанова, - той збуджує в нас любов.

Ще Апостол Павло, звертаючись до послідовників віри Христової, сказав: «Нехай би твоїм язиком розмовляли янголи, та якщо в твоїх словах не буде любові, то вони стануть міддю дзвінкою та кимвалом бряцаючим».

Любов споріднює, а не відчужує [10, 198].

Отже, одним із способів спілкування людей, з часів запровадження Володимиром християнства, спілкування, яке сприяло формуванню моральних і духовних цінностей, культурі засобів вираження, була розмова з Богом завдяки Біблії, яка була, на жаль, написана латинською, церковнослов'янською або ж староболгарською мовою, розуміння тексту якого було обмеженим або взагалі (латинська) неможливим, тому часто завченим без розуміння змісту. Через це виникає потреба перекладу Біблії на мову близьку до народу.

Так, у „Чудацьких думках про українську національну справу”

М.П. Драгоманова, можемо бачити, що через подібний недогляд або непорядок церковний появились у XVI ст. проби приблизити Біблію до мови народної на Білій Русі та у нас, на Україні. Ще з XV ст. дійшов до нас кусник Біблії, переложений з чеської на мову, приближену до української, далі в 1517 р. світська людина Фр. Скорина почав друкувати в чеській Празі, раніше Лютерової, Біблію українською мовою, близькою до білоруської [5, 512 -513].

Протягом всієї історії український народ не мав іншої інституції, яка б справила більший вплив на розвиток його освіти, науки, культури, ніж Києво-Могилянська академія. Для українців вона завжди буде національною святиною, не меншою, ніж Падуя чи Болонья для італійців, Оксфорд для англійців, Сорбонна для французів, Карловий університет для чехів, Ягеллонський для поляків.

Виникненню Києво-Могилянської академії передував культурно-національний рух, що в умовах посиленого наступу на соціальні і духовні інтереси українців, який чинився правлячим колами Речі Посполитої, швидко набрав характерних особливостей.

Сформовано вчений гурток, який справляв помітний вплив на патріотичні почуття громадян. До таких громадян належала й знатна киянка із шляхетського роду Волині Галшка Гулевичівна. 15 жовтня 1615 р. вона вписала до київських магістратських книг дарчу, за якою свій дім з землею і „всіма до нього належностями” дарувала під заснування монастиря й школи для „народу руського”... Таким чином 15 жовтня 1615 р. розпочала свою діяльність школа, яка увійшла в історію як Київська братська школа, родоначальниця Києво-Могилянської академії. У вересні 1632 р. вона об'єдналася з Лаврською братською школою, діставши назву колегія. Її керівником, протектором й опікуном став Петро Могила.

Києво-Могилянська академія сприяла подальшому розвитку культури спілкування, але все-таки панівною мовою за стінами академії залишалася латинська мова, що сповільняло розвиток та формування культури спілкування української мови. У тогочасній Європі офіційною мовою управління, законодавства, судової справи була латинська. Тому викладання у вищих навчальних закладах велося латиною аж до 40-х років XIX ст. З цієї причини в Київській академії, як і в усіх європейських університетах, запроваджені такі навчальні курси, як філософія, риторика, поетика, богослов'я, які читалися латинською мовою [1, 41].

До слова у Києво-Могилянській академії ставились як до святині. Вивчали багато мов: слов'янські, латину, грецьку, європейські мови, а також і східні мови. Таке шанобливе ставлення до слова як з боку професорів так і студентів Києво-Могилянської академії пояснюється тим, що вони „розглядали слово як модель світу. Вважалося, що у ньому є все те, що є у світі: матерія звуку, ідеальність значень та образність семантичних асоціацій. Ось чому вивчення світу можна, нібито, замінити вивченням слова. Так виник схоластичний стиль спекулятивного мислення [2, 99].

Дослідники засвідчують, що з початку XVIII ст. латинська мова поступово витіснялася в школах українською.

В XVII-XVIII ст. у Києво-Могилянській академії склалася своєрідна мовна ситуація. Наступ єзуїтів, очолюваних Петром Скрагою, і сил, що стояли за ними, загострення польсько-українських відносин спричинили виникнення й певної мовної проблеми. Вивчення польської мови і шанування її в Київській академії мало місце поряд із протиставленням шляхетсько-католицькому ідеологічному наступові на українську мову і культуру. Старослов'янська й українська мови стали важливими засобами боротьби за незалежність України. Латинська ж мова, як уже згадувалося, вивчалася тому, що вона була на той час панівною в університетах Європи. На прикладі Києво-Могилянської академії добре видно, як, відділяючись від старослов'янської (церковнослов'янської) мови, літературна українська (руська) мова зміцнювалася, завойовувала свої позиції.

У 1627 р. був виданий українською мовою „Лексикон словеноросскій” Памва Беринди. У 1643 р. уродженець Києва Іван Іжевич – студент Сорбонни – підготував українською мовою рукописну „Граматикку словенську”. Слід також пам'ятати, що переважна більшість студентів і професорів Києво-Могилянської академії були українцями і щоденною мовою їхнього спілкування була не латинська чи старослов'янська, а жива, розмовна українська мова, яка значно відрізнялася від тодішньої книжної [1, 42].

Слід вказати, що культурний рівень суспільства, який мав своє відображення у спілкуванні українського населення справляв позитивне враження на іноземців, які мали зв'язки в економічному та політичному плані з Україною. В основі спілкування українського народу лежать такі загальнолюдські морально-етичні цінності, як доброзичливість, любов, лагідність, привітність, шаноба, гречність. Цими чеснотами віддавна славився український народ. На це звертали відразу ж увагу дипломати і мандрівки, котрі бували в нашім краю. Так, датський посол Юлій Юст, що в 1709-1712 рр. відвідував Росію, а 1711 р. їхав через Україну, писав у спогадах: „Місцеві мешканці (Королевця), як і взагалі все населення Козацької України,

відзначаються великою ввічливістю і охайністю, вдягаються чисто й чисто утримують доми”, а Джозеф Маршаль про Україну 1769-1770 рр. згадував: „Сучасне українське покоління – це моральний і добре вихований нарід”. Жан Бенуа Шерер, французький аташе у Петербурзі, 1788 р. писав: „Українці – це рослі, сильні люди, привітні і гостинні”. „Вельми інтелігентними” називав наших предків знаменитий географ датчанин Мальт Брюн. Особливо відзначили чужоземці вишуканість українських жінок: „Найбільше ласкавості в словах і жестах знайдеш на Русі, спеціально у жінок, до чого спричиняється також русинська мова, вимова которої не така тверда, як польська”, - писав у своєму щоденнику голландець У. Вердум, подорожуючи Польщею й Україною у 1670-1672 рр. [12, 20-21].

Звернемо більш детально увагу на подальший розвиток етикету культури спілкування починаючи з XVII ст.

Так, величальне *ми* у XVII ст. перетворюється на канцелярський штамп. Першу особу величальної множини ідентифікує закінчення дієслівної форми, сам займенник *ми* часто опускається: Богдан Хмельницький, гетьман Войска *его* королевской милости Запороского. До відомості доносим кождому (1649); Богдан Хмельницький, гетьман з Войском *его* к. м. Запорозьким. До ведомості доносимо Тим писанієм *нашим* (1650) [9, 57-58].

О.О. Потебня з посиланням на Грімма твердить, що французький король уже в першій половині XVIII ст. до всіх звертався на «Ви». У цей же час ввічливе Ви під впливом французької мови з'явилося і в англійців, хоч тенденція вживати займенник *you* до однієї особи спостерігалася вже в давньоанглійській мові. Так відбулося поширення ввічливого Ви по всій Європі [9, 60].

XIX століття ознаменувалося позачерговим натиском на культуру слова, разом з тим і мало негативний вплив на збагачення, розвиток, самовдосконалення, самобутність. Російська імперія, на відміну від Польщі та Австро-Угорщини, за час правління яких українська мова мала певні можливості розвитку, то вплив Московської імперії розповсюджувався на всі рівні культурних традицій України, насамперед мови, культури. Слід

зауважити, що введення російських слів та заміна власне українських на російські, негативно вплинуло на культуру, самобутність української мови.

Московська імперія пішла на рішучі кроки у цьому напрямку. Уряд Олександра II 1863 року видав розпорядження про заборону друкування книжок українською мовою. Під заборону потрапили наукові і навчальні видання, „книги початкового читання для народу”. Українською мовою дозволялося друкувати тільки художні твори. Насправді ж цензура під різними приводами дуже обмежувала вихід у світ українськомовної художньої літератури. Тож після 1863 року видавничу справу в Наддніпрянській Україні майже повністю було припинено. Заборонне розпорядження 1863 року ввійшло в історію під назвою „Валуєвський циркуляр”, оскільки його автором був міністр внутрішніх справ П. Валуєв, що висловив своє ставлення до української мови так: „Ніякої окремої малоросійської мови не було, немає і бути не може”.

І ось 1876 році той самий Олександр II, перебуваючи в німецькому місті Емсі, підписує так званий Емський акт. Це була відповідь імператора на доповідну записку помічника піклувальника Київського навчального округу М. Юзефовича, де „викривався українофільський рух”, що начебто являв собою „приховане зазіхання на державну цілісність Росії”. Емський акт, доповнюючи й розширюючи Валуєвський циркуляр, забороняв привозити з-за кордону будь-які українські видання, видавати переклади українською мовою творів чужих авторів, показувати українськомовні театральні вистави [13, 202-203].

Слід вказати, що міжособистісні стосунки в родині мали важливий вплив на збереження усталених шанобливих, ввічливих форм звертання, які становили важливий чинник формування культури поведінки, та культури спілкування. У селянському середовищі вироблялися своєрідні правила поведінки, властиві українському, білоруському і російському народам. Це поважне ставлення до матері та батька (як до стовпів сімейства); чемне, шанобливе ставлення до старших (старші мають перевагу перед молодшими); гостинність (у російських, українських, білоруських народних прислів'ях і приказках знаходимо: „хоч не багатий, а гостю радий”; „Що є в печі – усе на стіл мечі”; „Хата мала, а ми добрим людям раді”).

Розмовляючи, селяни говорили статечно, не переривали один одного. У розмовах старших молодь не втручалася, виявляючи повагу до тих, хто більше працював на своєму віку [16, 160-162].

Отже, культура мови є важливим чинником формування культури особистості, яка спроможна співпереживати, співчувати, відбираючи з мовного арсеналу найкращі засоби спілкування, мовлення.

Наступ на культурне самовираження українського етносу: мови, літератури, архітектури і т.д. мав, так званий, указ Столипіна П. (1910 р.) про заборону створення «инородических товариществ, в том числе украинских и еврейских, независимо от преследуемых ими целей».

Певне піднесення в культурному житті країни можемо спостерігати тільки у 1917 році, після Жовтневої революції.

Культурне будівництво розпочалося майже на голому місці, оскільки в Царській імперії Української школи та вищої освіти не існувало, преса й книгодрукування були заборонені під час війни, національний театр залишався на рівні аматорства. Але були й позитивні зрушення. 1917 рік характеризувався великою соціальною активністю народу, насамперед інтелігенції. Бурхлива громадська активність діячів освіти й культури сприяла тому, що було зроблено перші нелегкі кроки на ниві культури [14, 28].

Тимчасовий уряд виявив готовність задовольнити національно-культурні вимоги українців, і Міністерство освіти не забарилося дати дозвіл на організацію українських шкіл.

Якщо впровадження української мови у народній школі майже не викликала заперечень, то українізація середньої освіти наштовхувалася на відкритий або на пасивний опір освітянських чиновників. Побоюючись примусової українізації, негативне ставлення до неї виявляли також і батьківські комітети, які існували при гімназіях. Щоб заспокоїти громадськість, українські газети видрукували матеріал, де наголошувалося, що набір учнів до українських шкіл у жодному разі не буде примусовим, а лише добровільним. Учителі-українці розгорнули роз'яснювальну роботу серед учнів гімназії та їхніх батьків, агітуючи за навчання рідною мовою [14, 28-29].

Але слід звернути увагу на те, що за роки заборони української мови, тиску на культуру, нищення представників інтелігентних кіл, що безсумнівно призвело до занепаду мови, до деформації, до перенасичення її русизмами та запозиченнями слів з мов інших країн, утиску і гноблення, яких зазнала Україна. Тому не дивним є той факт, що в період певного «потепління» на теренах культури, створюється панічна ситуація – немає фахівців, які могли б достеменно знати мову. Коли він учитель, він злякався, що треба вчитися української мови, якої він досі, за 10-15 років «не встиг» пізнати... Так, треба признати, більшість інтелігенції, скупченої по маленьких містах, містечках настроєна контрреволюційно, українофобськи» [14,31].

Першим законодавчим актом у справі «українізації» можна вважати постанову ВУЦВК «Про вживання в усіх установах української мови нарівні з російською», прийняту в лютому 1920 р. [14, 61].

Але вже на початку тридцятих років українська мова, та культура її в цілому, зазнала нищівної деформації з боку керівництва.

Вже в 5 вересня 1933 року була прийнята постанова народного комісара освіти УРСР про «Український правопис», де зазначалося, що «Український правопис, затверджений М. Скрипником 6-го вересня 1928 року, був скерований на штучний відрив української мови від тої мови, що нею говорять багатомільйонні маси українських робітників та селян, на штучний відрив української мови від російської [14,108].

В постанові зазначено, що робота провадилася в напрямку ліквідації загальноживаних в українській та російській мові термінів у науковій, технічній термінології.

Тому з'являються словники кальок, в яких «трактор» перекладався як «трактор», а «автомобіль» як «автомобіль» [10,199].

Нашу роботу на мовному фронті *українські націоналістичні елементи* намагаються витлумачити як «нищення української культури». Ми нищимо не українську культуру, а українську буржуазну культуру [15,131].

Тому було запропоновано відкинути власне українські терміни-відповідники, залишивши кальковані, спільні з російськими:

Лист (металла). Не лист (лист є навіть в націоналістичному російсько-українському словнику Єфремова і Кримського), а полонізм *аркуш* [15,238].

Не має потреби змінювати давно всім відому телефону трубку на *слухавку*, тепер на *доніру* і т. ін. [15,322].

Тенденція першості російської мови нав'язувалась і основним способом стало пряме втручання в культуру мови, її самобутність, власні способи творення, зумовлені багатовіковим становленням. Мова українська, ототожнювалася з російською, що зводило нанівець культуру спілкування, особливо між простими людьми. Їх мова насичувалася словами-паразитами, які збіднювали та спустошували те духовне, яке було надбанням пращурів за, майже, тисячолітню історію. Але під орудою Сталіна зазначалося, що російська мова за *добровільним вибором* багатонаціональної сім'ї народів стала мовою *міжнаціонального спілкування*, другою рідною мовою цих народів, яка надає *творчу допомогу* у розвитку всіх національних мов народів СРСР [15,278].

Російська мова як засіб міжнаціонального спілкування *сприяє* всебічному *розвиткові національних мов*, збагаченню культур усіх народів СРСР [15,313].

Нищівного удару зазнав культурний процес, який животів на фоні розвитку російської мови, з прийняттям постанови ЦК КП (б) У від 22 листопада 1933 року про припинення українізації [15,115].

Аналізуючи процес становлення культури спілкування за часів радянської влади, слід враховувати, що в колишньому СРСР пропагувався абстрактно-космополітичний інтернаціоналізм, який відображав по суті політику денационалізації етнічних спільнот, протиставляв національний патріотизм пролетарському інтернаціоналізму. Політику КПРС і Радянської держави було спрямовано на відчуження від національно-культурних цінностей, етнічної самобутності кожної нації [6, 69].

Наша мова через постійний самозахист не з достатньою енергією удосконалювали свої засоби сприйняття та вираження. В минулі роки ставилась під сумнів життєспроможність української мови і ставилося відтак питання про доцільність її існування [10,195].

Підсумовуючи вищесказане хотілося б зауважити, що зміни в історичному плані мали безпосередній вплив і на культуру мовлення суспільства, побут, звичаї і, звичайно, світобачення людини.

На сучасному етапі економічного розвитку України, яка виходить на міжнародну арену, співпрацюючи, підтримуючи зв'язки з іншими країнами, не останнє місце займає виховання духовності, моральної поведінки у студентів-аграріїв, які повинні, поряд із вдосконаленням теоретичних і практичних навичок з фахових дисциплін, збагачувати культуру мови, додаючи до мовного арсеналу шанобливі, ввічливі форми звертання, пошани. Фахівець-аграрій повинен, поряд із вивченням і впровадженням нових технологій з фахових дисциплін, виступати носієм духовних і моральних засад. Тому важливим в наш час постає завдання піднесення культури спілкування кожного члена суспільства, зокрема основних його представників, зважаючи на аграрний напрямок економіки України, - фахівців-аграріїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. – Київ: „Либідь”, 1998. - 557 с.
2. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США). - Київ; 2001. – 189 с.
3. Бобич О.В. Етикет учителя: Навчально-методичний посібник. – Київ: Ленвіт, 2004. – 192 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. і голов. Редактор В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. - 1440 с.
5. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране. – К., 1991. – 682 с.
6. Заслуженюк В.С., Присакар В.В. Формування в школярів культури міжнаціонального спілкування. Педагогіка і психологія, №2 (23) 1999. – С. 66-74.
7. Коба Л.А. Розвиток освіти в Київській Русі: Початкова школа. №2, 1994. – С. 51-54.
8. Мачуська І.М. Формування культури спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу// Педагогіка і психологія. №3, 1997. - С. 97 – 104.
9. Миронюк О.М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові// Мовознавство. № 2, 1993. - С. 55-62.
10. Мовчан П.М. Ключ розуміння: Есе, літературно-критичні статті. – К.: Радянський письменник, 1990. – 357 с.
11. Романець В.А., Мусатов С.О. Київська Русь і початок вітчизняної психології (До 1500-річного ювілею заснування Києва). Республіканський науково-методичний збірник. Випуск 2. – К.: Радянська школа, 1981. – С. 3-21.
12. Сербенська О.А. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити: Посібник. – Львів: Світ, 1994. – 152 с.
13. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.

14. Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Збірник статей: Київ: Ін-т історії України АН України, 1993 р. – 177 с.
15. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи, матеріали// Упоряд.: Л. Масенко та ін. – К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2005. – 399 с.
16. Шеломенцев В.М. Етикет і сучасна культура спілкування. – Видавництво 2-е. – Київ: Лібра, 2003. – 416 с.
17. Ярещенко А.П. Український фенікс: «Прапор», Харків, 1999. – 174 с.

Відомості про автора: Кунашенко Олена Вікторівна.

Місце роботи: Миколаївський державний аграрний університет.

Займана посада: старший лаборант кафедри українознавства.

Домашня адреса: м. Миколаїв, вул. В. Морська, 3, кв. 20.

Домашній телефон: 36-16-76.

Коло наукових інтересів: Кунашенко О.В., старший лаборант кафедри українознавства Миколаївського державного аграрного університету. Ведеться робота над науковим дослідженням з теми «Формування та розвиток культури спілкування фахівців-аграріїв».